

№ 25 (805) 3 липня 2010 р.

«ДЗЕРКАЛО ТИЖНЯ»

Люд

Нинішнього року я познайомився через Інтернет із талановитими архівознавцями — празьким подружжям Олександром та Діною Муратовими. Своїми архівними розшуками вони подарували мені і, сподіваюся, читачеві, вояка й письменника Ярослава Гашека його київського періоду, що становив два з половиною роки. Але спочатку про самих авторів.

Олександр народився в Києві 1927 року, батько його — із селян Катеринославщини,

а мати — чешка, з родини машинобудівників, які приїхали в Україну з міста Пльзень. Його майбутня дружина Діна народилася 1933 року в Запоріжжі, її батько — українець, працював інженером-будівельником на Дніпрогесі, мати — чешка, сім'я якої приїхала з Чехії ще в XIX столітті. Хай там як, а дві чеські зав'язі в біографіях Олександра і Діни в 1956 році з'єдналися в одну сім'ю, і вдвох вони вибудували повноцінне життя, знову-таки — на одній професійній ниві, медичній. Мають двох синів та двох онуків.

Уже на пенсії пам'ять про спільне чеське коріння покликала їх на землю предків, і 2000 року подружжя виїхало на мешкання до Праги. А вже там по-новому відчували притягання свого українського роду. Тоді-то пенсіонери Муратови всерйоз і надовго зайнялися відтворенням спільного

українсько-чеського родоводу, а також дослідженням історії Чеської військової дружини, яка була сформована в Києві в роки Першої світової війни.

У цих зацікавлених пошуках вони не могли оминати відомого в нас і в світі чеха Ярослава Гашека. Олександр Муратов, зокрема, детально простежує перебування письменника в Києві, а воно виявилось таким цікавим і маловідомим для нас, що заслуговує окремої газетної розповіді. Ми бачимо, як Гашек ходить вулицями нашого міста, спілкується з киянами та земляками, воює на фронті, пише публіцистичні статті і не уникає пригод та витівок, перед нами живий, незаглянцований Ярослав Гашек. І в цьому цінність пошуків Олександра та Діни Муратових.

Володимир СТАДНИЧЕНКО

По Хрещатику:
вперше — під конвоєм,
вдруге — з оркестром

Ярослав Гашек насамперед відомий в Україні як літературний батько бравого солдата Швейка. Старше покоління черпало з гумору Йозефа Швейка, що пінився й лився, як шампанське, і силу, і мужність, і надію на завтра. Але чех Гашек не може бути сповитий лише в солдатську форму безжурного Швейка. Постать письменника Ярослава Гашека значно об'ємніша, багатогранна і навіть трагічна. Адже його життя одразу й надовго потрапило під жорсткий коток початку XX століття, особливо років Першої світової війни. Вже той факт, що Гашек був солдатом трьох армій — Австро-угорської, Чехословацького корпусу та революційної Червоної армії, багато говорить. І пояснює теж багато.

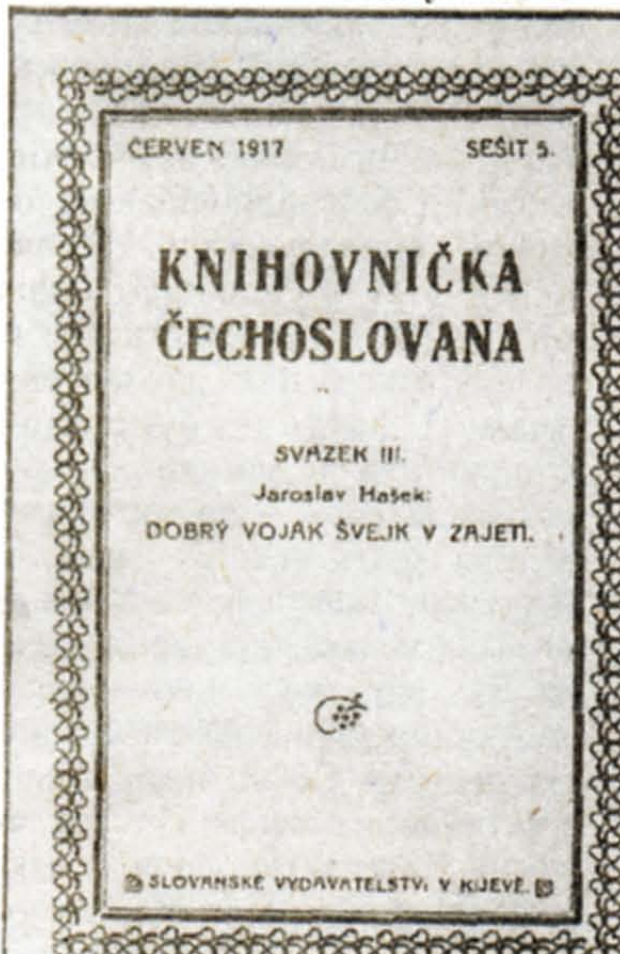
Насамперед те, що вперше Київ зустрів єфрейтора Гашека у вересні 1915 року як полоненого австро-угорської армії. Зустрів вороже, під окрик і нагайки конвою російських козаків: «Сволота австрійська!» Дорога в табір тяглася через місто, і Гашек мимо волі роздивлявся навкруги, шукаючи схожість із золотавою Прагою. І знаходив.

Коли простували Хрещатику, Гашек помітив вивіску «Музичний магазин Й.І.І.Індржішек». Чулася чеська мова. Хтось незнайомий кинув у колону кілька пачок сигарет. Потім із освітленого Хрещатика вийшли Володимирський спуском до Дніпра. Далі, так само пішки, через Ланцюговий міст дарницьким сосновим лісом до табору військовополонених. Стусанами й окриками «клятих австрійців» загнали за колючий дріт. Тут Гашек загубив із очей своїх знайомих — надпоручика Лукаса та його ординарія Страшлипку. Загубив на землі, але не в пам'яті. Скоро обоє випірнуть у його вибуховій від сміху книжці в образах поручика Лукаша та бравого Швейка.

Перша зустріч Гашека з Києвом була короткою, бо невдовзі він у числі 600 полонених опинився дуже далеко — в таборі Тоцьке, що за Самарою, між Бузулуком та Оренбургом. У таборі лютував тиф, який косив полонених тисячами. Гашек дивом вижив. І нове диво врятувало його як солдата: у квітні 1916 року Росія почала приймати в армію добровольців із військовополонених чехів та словаків. Одним із перших Ярослав Гашек подав заяву про вступ до Чехословацького стрілецького полку і був направлений — хіба знову не диво? — в Київ.

Олександр і Діна МУРАТОВИ (Прага)

Цього разу в Києві на вокзалі добровольців чехів і словаків зустрічали з оркестром та привітаннями. З вокзалу колона рушила по Безаковській вулиці (нині Петлюри) і біля пам'ятника Бобринському (на його місці — бронзовий Щорс на коні) повернула на Бібіковський бульвар (нині бульвар Шевченка). Прямували вздовж Ботанічного саду: вже зе-

лені гілки дерев тягнулися на вулицю, пригрівало весняне сонце, а ось ноги ослабли, якби не музика — не могли б рухатися. Пройшли через широкі залізні ворота Володимирського університету — так чехи називали його за аналогією з Карловим університетом у Празі.

Запахло домом: свининою, кнедликами і кислотою капустою. Один молодий чоловік — це був офіціант із празького богемного «Монмартра» Яначек — упізнав Гашека. Гашек розпитував Яначека про своїх друзів, але той нічого про них не знав. 9 червня 1916 року Ярослав Гашек був зарахований у 1-шу запасну роту 1-го стрілецького полку. Одразу ж обмундирувався, проте Яначек не відпустив тієї ж хвилини свого друга в розташування роти, а повів у кафе «У чеської корони» на вулиці Фундуклівській, 19 (нині Богдана Хмельницького).

Потім попрямували до Миколаївського саду (тепер Шевченківський парк). На вході прочитали об'яву: «Вхід собакам і нижнім чинам суворо заборонений». Які там для Гашека заборони! Але друзів одразу зупинив поручик. Яначек шепнув на вухо Ярославу: «Вдавай, що не розумієш». «Із якої частини?» —

накинувся поручик. Яначек зазвичай відповідав: «Я доброволець 1-ї запасної стрілецької роти Чехословацької бригади». Через п'ять хвилин друзі спускалися східцями у чеське кафе напроти оперного театру. Тут зустріли пражанина Дворжачека, який завітав із Шулявки. На честь зустрічі підняли келишки, і Гашек проголосив тост: «Хай засяє чеська корона в променях корони Романових!» Це був девіз чеських старожилів у Росії.

Поверталися до університету через ботанічний сад і тильні ворота. Хоч як маскувалися, все ж наштотхнулися на пильного офіцера, ще й командира роти, Антоніна Чилу. Він сказав, що не зараховуватиме Гашека в роту — хоче використати його письменницькі здібності, призначити військовим перекладачем. А поки що поставив Гашека на дві години «під арешт» за порушення дисципліни.

Цікава деталь: це був той самий Антонін Чила, який через три роки на Далекому Сході передасть за скрупульозним описом «золотий поїзд» більшовикам і не привласнить собі ані дрібки золота, за що зазнав од земляків відвертих глузувань та кпинів. У 30-х роках дослужиться до генерала, стане командиром дивізії, під час Празького повстання 1945-го очолить повстанців у Дейвіцах. Чилу судилося довге життя — він помер у 1983 році, відзначивши свій 100-літній ювілей.

Маршова рота, до якої був зарахований нестройовик Гашек, вирушала зі станції Київ-Товарний у 1-й Чехословацький стрілецький полк, штаб якого розміщувався в містечку Березне, що між Рівним і Сарнами. По прибутті в штаб Ярослава Гашека як «нестройового з письменницьким талантом» призначили в полкову канцелярію, та вже через тиждень прикомандирували до групи агітаторів, які вели роботу серед військовополонених прифронтових таборів. Агітацією земляків він займався півроку, до лютого 1917-го, продовжуючи числитися писарем при штабі полку.

Пером і багнетом —
за свободу

Багатий матеріал із життя чехословацьких військовополонених сам плив до рук, і Гашек не

міг не писати про своїх земляків, а статті посилав до Києва, в редакцію газети «Чехослован». Перша його стаття, опублікована в часопису 10 липня 1916 року, називалася «Доля пана Гурта», а наступна — «Розповідь про образ імператора Франца Йозефа». Дихав воєнною грозою його «Лист із фронту», що був добре сприйнятий читачами «Чехослована».

Гашек нерідко супроводжував нових добровольців до Києва. Тоді ж неодмінно заходив у редакцію «Чехослована» на Володимирській вулиці, 30. Редактор Венцеслав Швиговський як міг затримував Гашека в Києві, в редакції. Адже Гашек, колишній празький анархіст і засновник «Партії помірнього прогресу в рамках закону» (як тут не впізнати Гашека-гумориста!), був безвідмовним працівником-універсалом: фронтовий репортер, коректор, автор статей, фейлетонів, віршів, свіжих новин із полку. Його публікації з'являлися в кожному номері «Чехослована».

Врешті журналіст Гашек виграв змагання із Гашеком — полковим писарем. У лютому 1917 року Союз чехословацьких товариств перевів Гашека з полку в редакцію. І він до самозабуття віддався журналістиці. Поселився в редакції «Чехослована», спав на пачках газет, вкривався «військовим плащем», як чехи називали шинель.

Звісно, Гашек не забував прогулюватися київськими вулицями, як правило — з гашеківськими приклюдками. Одного разу він пішов на Хрещатик із офіцером російської армії Ярославом Майєром. І вони, звичайно ж, не оминули популярного кафе Семадені, де збиралися офіцери і куди нижнім чинам (а Гашек був саме таким) заходити заборонялося. А тим часом туди нагодився пихатий генерал і став вимагати, щоб «нижнього чина» Гашека вивели з кафе. Та він погано знав гордого Гашека. Звісно ж, вибухнув великий скандал і не обійшлося без поліції. Ярослава Гашека під конвоєм відправили під арешт у Бориспіль — у чехословацький запасний батальйон. Та Гашек не журився. У

тиші й теплі гауптвахти він закінчив рукопис «Бравого солдата Швейка у полоні». Через одинадцять днів письменник вийде на свободу з дорогим подарунком своїм друзям-читачам — ескізним варіантом великого роману про Йозефа Швейка.

Ярослав Гашек не вдовольнявся роллю талановитого одинака-літератора. Він теж був у вирі політичних суперечок, які розкололи чехословацький рух у Росії на два табори. У першому таборі об'єдналися чеські міські старожили, колоністи Волині, інших губерній, — це так звана Київська група. Другий напрям молода Петроградська група, яка складалася з колишніх війсь-

шується друкування рукопису «Бравий солдат Швейк у полоні». Ця невеличка книжечка кишенькового формату із серії «Бібліотечка Чехослована» закінчується на 121-й сторінці фразою про те, як солдат Шейк помчав до російських окопів, щоб потрапити в полон, повернувшись спиною до Австро-Угорської імперії чорно-жовтого орла, в якого почало випадати пір'я...

Гашек так само вправно опанував кулемет, як і письменницьке перо. У боях під Зборовим він нарівні з усіма відбивав атаки австрійців. Коли ж полку довелося відступити, Гашек з усім кулеметним відділенням прикривав відхід чеських легіонерів.

ЯРОСЛАВА ГАШЕКА

ковополонених, орієнтувалася на очолювану Томашем Масариком Чехословацьку Народну Раду зі штаб-квартирою у Парижі.

Ярослав Гашек політично тяжів до російських чехів-старожилих. У статті, опублікованій у «Чехословані» 4 вересня 1916 року, він писав: «Справедлива історія запише, чим ми зобов'язані російським чехам за все те, що вони побудували і чому дали стимул... Ось чому великою має бути наша вдячність тим, хто перший підняв чеський прапор і взяв на плече гвинтівку для захисту...» Розкол у чехословаць-

Добровольць Франтішек Відман згадував: «Останніми йдуть кулеметники. Серед них вирізняється похмурий кулеметник, який по-дитячому тягне за собою кулемет. Пара сумних очей дивиться з картопляного обличчя. Запитую сам себе: «Чи можливо, щоб анархіст став бійцем за Чехословацьку державу?» І з подивом кричу: «Ярда! Це ти?» Так, це був Ярослав Гашек, письменник, писар із полкової канцелярії. Для розмов не було часу — на прощання обмінялися рукоштовками. Через кілька хвилин пішов другий полк, а за ним пішли й ми, третій полк».

1-й полк Гашека став на привал у містечку Березна, що неподалік Полонного. У військах саме з'явилася книжка про Швейка. Вона мала великий успіх і в добровольців на фронті, і в полонених, що працювали в тилу. Гашек навіть запропонував поставити в полковому самодійальному театрі сцени про Швейка.

Третього вересня 1917 року в часопису «Чехослован» з'явилася стаття Гашека «Лист із фронту», з описом бойових дій легіонерів поблизу Зборова, хоробрим учасником яких був сам автор. Це була перша стаття Гашека після чотирьох місяців його опали.

Тими днями і в тих краях один житомирський мешканець запропонував відібрати зі своєї бібліотеки книжки чеською мовою для полку. По дарунок полковий комітет послав у Житомир двох добровольців та Гашека. Через тиждень двоє повернулися в полк із наплічниками, повними книг, а Ярослав Гашек рушив до Києва, в редакцію «Чехослована».

Так із 15 листопада 1917 року Ярослав Гашек вдруге почав працювати в рідному «Чехословані». І не просто в ролі прикомандированого до редакції, а як один із трьох головних співробітників, чий прізвища тепер значилися під заголовком газети. Весь цей час, аж до закриття «Чехослована» в березні 1918 року, Гашек перебував у Києві, працював день і ніч, опублікував у газеті 40 гострих публіцистичних статей.

У Києві Гашек став свідком

**У цьому
будинку
в 1916–1918 рр.
жив і працював
видатний чеський
письменник-гуморист
Ярослав Гашек**

Пам'ятна дошка
до перебування Ярослава Гашека в Києві

кому росі організаціїно оформився на III з'їзді Союзу чехословацьких товариств у Росії, що відбувся 23 квітня — 1 травня 1917 року в Київському університеті. І одразу ж Гашек, який перед тим у статтях «Наші кулеметники» і «Клуб чеських Піквіків» критикував розкольніцьку верхівку, наказом по 1-му стрілецькому полку був відкликаний з Києва на фронт.

Змушений підкоритися наказу, Ярослав Гашек усе ж заявив, що відправку на фронт не вважає покаранням, бо він поступив у чеський легіон, щоб битися на полі бою за свободу. Рядовий Гашек був призначений кулеметником полку. На початку червня 1917 року, доки Гашек опановував кулеметну справу, в Києві, у Слов'янському видавництві на Володимирській вулиці, завер-

Січневого повстання, приходу більшовиків. Чехи на ці події відгукнулися нейтралітетом як до Української Народної Республіки, так і до Радянської Росії. Але для рядових солдатів тонкощі нейтралітету не були зрозумілі. Коли на вулиці Гашека зупинив червоний патруль, він пред'явив документ, виданий ще українською владою.

Червоноармійці розглядали документ, передавали з рук в руки. Вирок був короткий: «Білий, контрреволюціонер! Розстріляти!» Скільки не пояснював Гашек, що він чех і нейтрал, у відповідь чув: «Все одно буржуй! До стінки його!» І повели до найближчого рівчака. Хоча Гашеку небо за макове зернятко здалося, він усе ж таки зумів переконати, що перед стратою приречених має право на останнє бажання, а саме — випити. Погодилися. Гашек повів патруль у грузинський винний погрібець «Замок Тамари», а там, за підмоги знайомого грузина, господаря винарні, досхочу напоїв своїх конвоїрів. Так по-швейківському Гашек і врятувався.

Новий вибір: пішки на північ

У березні 1918 року перед Гашеком постала дилема: дослухатися до заклику Масарика «Треба по одному йти у Владивосток», тобто разом із Чехословацьким корпусом пробиватися через Далекий Схід у Францію і приєднатися до військ Антанти у війні з Австро-Угорщиною. Чи... Чи здійснити те, що поступово визрівало в голові, — повернути круто на північ. І Гашек, як тоді казали, «закинув гвинтівку в жито» і пішов пішки манівцями на Конопот. На станції чеський командир посадив його в поїзд, що пря-

мував на Москву, ще й у вагон, у якому кур'єри перевозили документи й архіви.

Один із кур'єрів перегортав підшивку наказів, читав їх. Коли всі послули, Гашек відшукав наказ по своєму 1-му полку від 21 жовтня 1917 року. В ньому серед знайомих прізвищ знайшов і своє: «Ярослав Гашек, стрілець 1-го стрілецького полку Яна Гуса, нестройової роти, нагороджений за заслуги в зборовському бою... медаллю св. Георгія IV ступеня». Далі йшов додаток: «Завжди чесно й мужньо виконував свої обов'язки, часто під вогнем артилерії та обстрілами. Зокрема, 12 і 13 липня, коли противником була знищена полкова канцелярія, з власної ініціативи перейшов до рот і разом з ними воював». Гашек поклав накази на місце і всю дорогу мовчав...

У Москві, на виході з поїзда на Курському вокзалі, закінчився український період бойового життя чеського легіонера Ярослава Гашека і розпочався його шлях червоного комісара та журналіста щотижневика чехословацьких соціал-демократів «Прукопник».

Два з половиною роки перебував Гашек на землі України. Воював зі зброєю в руках у російській армії, активно співпрацював у Києві в часопису «Чехослован», писав, як тепер сказали б, бестселер про бравого солдата Швейка. Про це сьогодні нагадує пам'ятна дошка на Володимирській вулиці Києва: «У цьому будинку в 1916–1918 роках жив і працював видатний чеський письменник-гуморист Ярослав Гашек». Вдячна пам'ять киян, усіх українців про воїна свободи, патріота Чехії, автора безсмертного Швейка живе й понині.